

POMORSKA IKONOGRAFIJA CRKVE SV. NIKOLE U STAROME GRADU NA HVARU

MATEO BRATANIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of philosophy in Zadar

UDK: 656.6:75.041.8>(497.5 Stari Grad) (091)
75.041.8>(497.5 Stari Grad) (091)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 2003-01-10
Received

U radu se analizira pomorska ikonografija crkve sv. Nikole u Starome Gradu na otoku Hvaru. Kroz nekoliko segmenata mogu se pratiti čimbenici zbog kojih ovu crkvu atribuiramo kao pomorsku. U prvom redu titular crkve je zaštitnik pomoraca, zatim, crkva je sjedište ribarske i pomorske bratovštine sv. Nikole i sv. Križa, a nekoliko zavjetnih slika, s prikazima brodova u pomorskim nedaćama, apostrofira specifičnost ovoga sakralno-pomorskog objekta.

Ključne riječi: pomorska povijest, pomorska ikonografija, sv. Nikola, zavjetne slike

Svjedočanstva o jednoj od najstarijih ljudskih aktivnosti – plovidbi – dio su kulturnog nasljeđa današnje Hrvatske. More, kao izvor života i njegov hranitelj, oduvijek je bilo u središtu ljudske djelatnosti. Prvi susreti s morem sigurno su doživljeni kao nešto, istodobno i veličanstveno i zastrašujuće. Oba ta čimbenika s latentnim oduševljenjem bila su prihvaćena i još uvijek čine prve dojmove onoga tko se susretne s morem. Susreti s njim su duhovni i materijalni, osobni i grupni, hotimični i slučajni, dokumentaristički i umjetnički.

Upravo na granici posljednjih dviju osobina nalaze se i tragovi što ih je ljudski rod ostavio kao prežitke¹ koji nam svjedoče o povijesti istočnojadranskog pomorstva. Osim pisanih izvora i materijalnih ostataka - najčešće u vidu različitih brodova i njihove opreme, zatim svega onoga što prati stvaranje i funkcionalno korištenje tog broda - značajan su izvor i umjetnička djela, uključujući i ona koja se ne mogu tako okvalificirati, a predstavljaju bilo likovni, bilo religiozni izraz

¹ Služim se terminom uvedenim kod I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2000, a koji označuje najraznovrsniji spektar svjedočanstava o prošlosti; od materijalnih do pisanih tragova, od etnografskih običaja do psiholoških manifestacija koje svoj izvor imaju u prošlosti.

određenog trenutka. To su poglavito slike, skulpture i različiti drugi proizvodi obrta i primijenjene umjetnosti koji nam nude dragocjen izvor informacija o pomorskoj djelatnosti.² Istočnojadranska obala obiluje brojnim likovnim svjedočanstvima o pomorstvu. Jedno je od prvih takvih svjedočanstava prikaz broda s fragmenta neolitske keramike nađene u Grapčevoj špilji³ na istoimenom otoku iz naslova ovog rada. Tijekom stoljeća takvi ostatci postaju brojniji, a među njima posebno mjesto zauzimaju zavjetni darovi, u većini slučajeva slike, premda postoje i drugi oblici darova, sačuvani po crkvama diljem obale, a također u muzejima i privatnim zbirkama.⁴

Zanimljivo je da je pomorstvo u kršćanstvu neraskidivo povezano s marijanskim kultom, o čemu svjedoče i brojna marijanska svetišta na istočnojadranskoj obali.⁵ Među mnogima dovoljno je navesti samo crkve Gospe od Mora u Puli, Gospe Trsatske u Rijeci, Gospe od Pojišana u Splitu,⁶ Gospe od Anđela u Orebićima⁷ na Pelješcu, crkvu Gospe od Milosrđa u Dubrovniku i crkvu Gospe od Škrpjela⁸ u zaljevu Boke kotorske. U njima, a i u mnogima drugim, prevladavaju pomorski ex-voti s likom Marije. Ti zavjetni darovi pretežno su slike, no postoje i u obliku srebrnih pločica, nakita, predmeta od voska i drvenih skulptura. Na slikama prevladavaju prizori iz pomorskog života, najčešće situacije u kojima je bila potrebna Božja pomoć, a za koju slika označuje ispunjeni zavjet. Takve su situacije poglavito velike oluje, napadi gusara, pomorske bitke i sl. Slike su često popraćene citatima koji se uklapaju u svakidašnja očekivanja i zahvale Bogorodici za spas u teškom vremenu.

Posebno je zanimljivo uočiti relacije koje se javljaju u odnosima Bogorodica – sv. Nikola, a u vezi s pomorskim ex-votima. Premda je sv. Nikola biskup zaštitnik pomoraca i plovidbe, uočljivo je da u svijetu pomorske ikonografije nije zastupljen u tolikoj mjeri kao Bogorodica. Veza sv. Nikole i pomorstva nastala je iz legende o njegovu hodočašću u Svetu zemlju. Prema predaji za putovanja nastala je oluja i brod na kojem je putovao svetac, bio je pred tonućem. Svojim moćima Nikola je uspio utišati valove i tako se brod s posadom spasio.⁹ Tim činom sv. Nikola postao je zaštitnik i utjeha mornarima koji su se često znali naći u sličnoj situaciji.¹⁰ Premda je sličan čin opisan i u Evanđelju, u prilici gdje Isus tiša valove koji su zaprijetili ribarskoj lađi na kojoj su se nalazili apostoli,¹¹ on nije zauzeo bitno mjesto u pomorskoj ikonografiji. Primat na tome planu uz sv. Nikolu ima i Bogorodica, što je i evidentno iz gore navedenih pomorskih svetišta istočnojad-

² D. KEČKEMET, 1989a, 312-319.

³ M. KOZLIČIĆ, 1993, 18-20; M. ZANINOVIĆ, 1995, 139-169.

⁴ D. KEČKEMET, 1989b, 319-330.

⁵ I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998, *passim*; M. KOZLIČIĆ, 1994, 59-62.

⁶ M. KOZLIČIĆ, 1994, 59-62.

⁷ A. KISIĆ, 1970, 139-147.

⁸ M. MONTANI, 1960, 51-78; G. BRAJKOVIĆ – B. SBUTEGA, 1988.

⁹ M. GRGIĆ, 1990, 426-427.

¹⁰ Slični obrasci predočeni su i na zavjetnim slikama iz ove crkve što se analiziraju u nastavku.

¹¹ BIBLIJA, Mt 8,23-27.

ranske obale. Marijanski kult koji se razvijao kroz prošlost adoptirao je brojna obilježja i značajke,¹² uključujući i pomorski aspekt, posebice nakon Lepantske bitke 1571. god.¹³ Ta velika pobjeda kršćanske lige nad Turcima značila je proširenje pobožnosti Ružarija i štovanja Marijine pomoći u tom uspjehu. Razlog dominacije marijanskog kulta ponajprije treba potražiti u tome što je Marija jedna od središnjih figura kršćanskog vjerovanja, a time, dakle, i ikonografije. Ona je *redemptoris mater*, tako da *Marialis cultus* uvijek ima prednost pred kultom nekog sveca. Usprkos tome postoji i nekoliko pomorskih svetišta posvećenih sv. Nikoli koji nisu toliko poznati kao ona posvećena Mariji.¹⁴ Među njima je i svetište u Starome Gradu na otoku Hvaru.

Stari Grad, grčka kolonija Pharos, od samih početaka neraskidivo je vezan uz more i pomorstvo. Tako je tradicija plovidbe, brodogradnje i pomorske trgovine prisutna kroz sva stoljeća prošlosti naselja.¹⁵ Stari Grad smjestio se na sjeverozapadnoj strani otoka, duboko na kraju istoimenog zaljeva. Ovo naselje pripada nizu najstarijih na istočnojadranskoj obali. Naseljeno još u pretkolonizatorsko doba, osobitu važnost dobiva grčkom kolonizacijom 385./4. god. prije Krista, u 5. st. postaje jedna od točaka ranokršćanskog kulta, u 12. st. to je sjedište hvarske biskupije, u 16. jedno od značajnih renesansnih sjedišta na obali, da bi u 19. st. mjesto doživjelo svoje najsajnije trenutke razvojem brodarstva, prekomorske trgovine i ribolova. Tako snažna pomorska tradicija pridonijela je izgradnji i održanju crkve sv. Nikole, koja je prava refleksija gospodarske orijentacije naselja u prošlosti.

Specifičnost ove crkve je u tome što je smještena podalje od morske obale. Naime, nalazi se na južnom rubu naselja, koji je dijeli od mora. Prve vijesti o crkvi datiraju se u kraj 14. st. Naime, jedan općinski katastik spominje crkvu kao *ecclesia sancti Nicolai Civitatis Veteris*.¹⁶ Nije poznat izgled i funkcija crkve u ovom razdoblju, osim što se može pretpostaviti da je povezana s djelovanjem lokalne istoimene pomorske i ribarske bratovštine.¹⁷

Današnji izgled crkve pripada prijelaznom gotičko-renesansnom nizu što se očituje iz izgleda pročelja i svodova. Tako je pročelje (Sl. 1) raščlanjeno ružom obrubljenom motivom zubaca s deset prutova s kuglom na vrhu, a glavni ulaz ima dovratnike sa žljebovima u dnu ispunjenim štapom, kompozitne glavice te arhitrav i polukružnu lunetu obrubljenu zupcima.¹⁸ Crkva ima i bočni ulaz sa sjevera, koji

¹² I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998. *passim*.

¹³ I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, 1998, 78-81.

¹⁴ Npr. crkva sv. Nikole u Kotoru. Usp.: I. LALOŠEVIĆ, 1985-1986, 91-97.

¹⁵ D. FRANETIĆ, 1965, 137-140; A. ILJIĆ, 1953, 376-377.

¹⁶ STATUTA, 338. Segment katastika donosi pregled zemljišta od crkve svetog Nikole do mjesta *Cutalei Dolci*.

¹⁷ U Hrvatskom državnom arhivu u Zadru čuvaju se dvije knjige ove bratovštine. Prva pod naslovom *Per La Venio Scuola di S. Niccolò di Città Vecchia C. Cosmo Deletis Alvise Radovinich e LL. C. C. N.H.*, a druga *Libre Administrative Della Scuola di S. Nicolò, e S. Croce di Città Vecchia* (DAZd, Zbirka bratovština, sign. 124. i 125.). Najstariji zapis iz prve knjige datiran je 14. studenim 1485., što je okvirno vrijeme osnutka bratovštine. Ona je ukinuta dekretom od 26. ožujka 1807., koji je donesen na kraju druge knjige.

također nadvodi polukružna luneta. Jednobrodna crkva ima prelomljeni svod, dok je njezina apsida natkrivena bačvastim svodom. Iza glavnog oltara, u produžetku crkve, nalazi se sakristija. Svi ti elementi pripadaju prijelaznom gotičko-rene-sansnom slogu, pa se crkva, u ovom obliku, datira u vrijeme oko 1500.¹⁹

Na južnom vanjskom zidu crkve dozidana je mala izba u kojoj je živjela "uzidana picokara", dvadesetpetogodišnja djevojka s Brača po imenu Lukrica koja je tu vršila svoju pokoru oko 1560.²⁰ Izbu spominje i apostolski vizitator Valier 1579. u svom pohodu kada opisuje crkve otoka Hvara.²¹

Pomorska ikonografija crkve sv. Nikole može se analizirati uzevši u obzir dva glavna čimbenika koji je čine crkvicom s izrazito pomorski orijentiranom tematikom. Prvi je čimbenik sam titular crkve – sv. Nikola – koji se obično veže uz pomorske teme. Zavjetne slike koje se nalaze na oltarnoj i na dvije bočne stranice crkve, čine drugi presudni čimbenik zašto ovu crkvu nazivamo pomorskom.

Glavni oltar (Sl. 2) sastoji se od tri niše jednakih veličina koje nose kipove svetaca. U sredini je sv. Nikola, zaštitnik pomoraca, a lijevo i desno sv. Antun opat, zaštitnik težaka, i sv. Andrija, zaštitnik ribara.²² Ovaj pozlaćeni drveni triptih na glavnom oltaru djelo je Mlečanina Antonija Porija.²³ Radi se o drvenom oltaru nastalom na samom početku 17. st. Sv. Nikola prikazan je u svom tipičnom ikonografskom stilu.²⁴ Triptih je blagoslovio biskup Cedulin istodobno kada i palu sv. Katarine u dominikanskoj crkvi, pa ga J. Kovačić po tome datira s 25. svibnja 1614.²⁵ Nakon godine 1864. iz župne crkve u Starome Gradu prenesen je u crkvu sv. Nikole niz kipova apostola, također izrađenih u drvu, čiji je autor Francesco Ciabatta da Treviso.²⁶ Od dvanaest apostola tamo se nalazi deset, dok su ostala dva prema predaji ukradena pri transportu iz Mletaka.

Glavni prilog pomorskoj ikonografiji ove crkve čini 10 slika brodova u različitim prilikama (plovidbi, oluji, pomorskom udesu), koje su nastale kao posljedica zavjeta lokalnih ribara i pomoraca. Slike su smještene sa strane glavnog oltara (po dvije na svakoj strani), i po tri slike na svakom od bočnih zidovima u apsi-di crkve. Mahom slike pripadaju razdoblju 19. st., osim dvije koje se datiraju u tridesete godine 20. st. Jedna slika – j⁴²⁷ – na južnoj strani prikazuje model broda s američkom zastavom bez ikakve umjetničke vrijednosti. U daljnjem će se tekstu

¹⁸ J. KOVAČIĆ, 1994, 371.

¹⁹ J. KOVAČIĆ, 1994.

²⁰ P. KUNIČIĆ, 1940, 6.

²¹ D. DOMANČIĆ, 1961, 32.

²² P. KUNIČIĆ, 1940, 5.

²³ K. PRIJATELJ, 1978, 309-312.

²⁴ K. PRIJATELJ, 1978, 309, piše: "S. Nicolò con mitra e pastorale è in pluviale dorato sopra l'al-ba bianca col libro azzurro sostenente le tre mele."

²⁵ J. KOVAČIĆ, 1994, 372.

²⁶ K. PRIJATELJ, 1978, 311.

²⁷ Tumač oznaka uz sliku: s = sjeverni zid, j = južni zid, o = oltarni zid. Brojevi označuju poredak slika, i to počevši od oltara.

prikazati zavjetne slike, počevši s onima iz 19. st., a zatim one iz 20. st..

Na više slika prikazan je pelig – veći trgovački i teretni jedrenjak 19. st.²⁸ Tako je na os1 (Sl. 3) prikazan pelig *Giglio* (Bijeli ljliljan) kapetana Stefana Radovinića koji se našao na udaru južnog vjetra nadaleko od Himare (*Cimara*). To je akvarel na papiru nepoznatog autora iz 19. st., dimenzija 31,5x43 cm. Slika je podijeljena u dva veća segmenta, od kojih na gornjem dijelu prevladavaju sivi tonovi, a na donjem plavi tonovi, koji prikazuju uzburkano more. U gornjem desnom dijelu slike nalazi se lik sv. Nikole kome se pomorci u nevolji utječu. Pelig ima spuštenu jedro na krmenom jarbolu, dok se pramčano upravo spušta. Vide se petorica članova posade koji svojim pokretima upozoravaju na opasnost u kojoj se nalaze. Na dnu slike napisan je sljedeći tekst:

In memoria della memorabile giornata li 3 Novembre 1865 in cui Cap.o Stefano Radovinich fu assalito dal vento di Ostro nell' Aaque di Cimara. E fece voto coll' equipaggio pel salvamento. P.O A^{CO} (Pielego Austriaco) Giglio.

Dvije godine kasnije, ali istoga dana, isti kapetan zapovijedao je peligom *Il Figlio*, koji je također naišao na oluju sa sjeveroistoka (*forte uragano da Greco*) na ušću rijeke Bojane, što je prikazano na slici s3 (Sl. 4), no ovaj put zavjetnu sliku postavlja Petar Costante mornar (*Pietro Costante, marinajo*), član posade broda.²⁹ I ova slika može se podijeliti na dva dijela. Na gornji s prevladavajućim sivim tonovima, i donji s plavom bojom uznemirenog mora. Pelig je i ovdje oblih bokova i dna, sa snažnom konstrukcijom kobilice. Prikazano je pet članova posade, što je uobičajen broj za takvu vrstu broda. Na krmenom jarbolu jedro je spušteno, dok se na pramčanom upravo spušta kao i na prethodnoj slici. U gornjem desnom kutu nalazi se crtež sv. Nikole, a u donjem desnom potpis autora (*D.^{co} Bianchini dipinse*)³⁰ i mjesto nastanka slike (*Citta Vecchia*). Tekst natpisa zavjetne slike glasi:

Il Pielago Ausa Nom: Il Figlio Cap. Stefano Radovinich, fu colpito di un forte uragano da Greco, nell aaque di Boggiana alle ore 8 a. m. del giorno 3.º Novembre 1867. Attrovavansi nel pericolo di somergersi, faccendo getto di vari utensilli di barca e del carico, dopo 34 ore di continua burrasca giunsero al salvo nelle aaque di Ragusa. Ringraziando devoto, in segno di devozione. Pietro Costante marinajo. pose-

U sjevernom Jadranu 9. ožujka 1849. pokraj Verude našao se u opasnosti od

²⁸ M. KOZLIČIĆ, 1993, 219-222.

²⁹ Nevjerojatna je slučajnost da se na isti dan dvije godine kasnije (3. studeni 1865. – 1867.) istom kapetanu dogodila nesreća na moru. Čak ni mjesto nije toliko različito. Godine 1865. bilo je to kod Himare (*Cimara*) SE od Valone, a 1867. na ušću rijeke Bojane (*nell aaque di Boggiana*), dakle na današnjoj crnogorsko-albanskoj granici. Premda bi te i još neke podudarnosti mogle navesti na zaključak da se radi o istom brodu (tip broda jest isti) i istoj nesreći, ipak se ne može zaključiti da je krivo navedena godina, što bi impliciralo isti događaj. Naime, egzaktno je upućeno na prostor nesreće, što je glavni dokaz da nije riječ o istoj havariji.

³⁰ D. KEČKEMET, 1989b, 327, naziva ga "starigradski amater". Uz to poznato je da je on brat slavnoga dalmatinskog političara s kraja 19. i početka 20. st. Jurja Bianchinija.

potonuća pelig *Illustre*. Ovaj događaj je prikazan na s4 (Sl. 5). Vlasnik broda bio je Ivan Stalio (*Giovanni Stalio*), a parun Kuzma Stalio (*Cosmo Stalio*). Obitelj Stalio pripada među veće starogradske brodovlasničke i trgovačke obitelji 19. st.³¹ Slika daje tipični prikaz peliga u oluji. To je akvarel na papiru dimenzija 33x49 cm, nepoznatog autora iz sredine 19. st. Jedrilje je u poluspuštenom položaju. Brod je opasno nagnut zbog uzburkanog mora. U gornjem lijevom kutu nalazi se slika sv. Nikole, kojemu je upućen zavjet. Tekst na dnu slike glasi:

P. G. R. Il Pelago Nom^{lo} Ilustre Ritrovandosi il di 9. Marzo 1849. In Iminente pericolo di Sommergersi Alle ore 2 Pomeridiane nel' Aque di Veruda, di Proprietà Giovanni Stalio e patron Cosmo Stalio.

Domenico Bianchini autor je još jedne zavjetne slike. To je slika ojl (Sl. 6). Taj prikaz utoliko je specifičan što nije u pitanju oluja na moru, već slika daje nesretni slučaj sudara peliga (*Giulgietta e Romeo*) i parobroda (*Milano*) austrijskog Lloydja. Na višoj simboličnoj razini slika govori o krizi jedrenjačkog brodarstva druge polovice 19. st. koja je zahvatila male poduzetnike pojavom parobroda. U noćnim satima, zbog slabe vidljivosti pred Caroleom, došlo je do sudara koji je teško oštetio pelig Jurja Bianchinija³² (*Giorgio Bianchini*). U gornjem desnom kutu nalazi se slika sv. Nikole. Kako je navedeno u tekstu zavjeta, kapetan parobroda odbio je pomoći ugroženom peligu i njegovoj posadi:

P. G. R. Il Pielago Aus: Nom: Giulgietta e Romeo Pat. Giorgio Bianchini, Attrovandosi in Golfo di Venezia faccia Carole con un oscurità e Caligo la notte del 4 Dicembre 1866 – Viene investito dal vapore Loyd Milano, alle ore 4 ½ d: m: con gravi danni nella barca, credendo d'affondarsi; implorando ajuto al Cap^{no} del Vapore, il quale inumano seguì il suo destino. IL segno di devozione. D.^{co} Bianchini pose.

Poznati marinski slikar Bartul Ivanković³³ autor je slike ojl (Sl. 7) iz 1888. To je ulje na platnu, dimenzija 43,5x72 cm. Na slici je prikazan škuner (škuna) *Giorgio* kapetana V. Jerkovića, koji je naišao na oluju u vodama Otranta. Riječ je brodu koji spada među jedrenjake srednje veličine u dugoj obalnoj plovidbi. Jedrenjak ima dva jarbola, od kojih je pramčani s jednim nastavkom na kojem se razapinju najviše četiri manja križna jedra. Na krmenom jarbolu razapeto je jedno latinsko jedro. Trup broda izduljen je i maksimalno spušten. Kako stoji u tekstu na dnu slike, škuner je zahvatio južni-jugoistočni vjetar (*Os. Sco.*) u Otrantu 16. veljače 1888.:

Fortunale da Os. Sco. sofferto all' aque di otranto il di 16 Febbraio 1888

³¹ D. FRANETOVIĆ, 1965, 137-140.

³² Š. PERIČIĆ, 1994, 169-180.

³³ Vasilije (Bartul) Ivanković najpoznatiji je slikar brodova 19. st. Na brojnim morskim putovanjima stekao je iskustvo broda i upoznao se s njegovim fizičkim izgledom. Radio je u tehnici ulja i akvarela. U Trstu je imao utelijež odakle je izašlo preko 400 slika koje su sačuvane po našim i inozemnim zbirkama i muzejima. O njemu više kod: D. KEČKEMET, 1989b, 326; I. ZLOKOVIĆ, 1958, 297-302, gdje je i ostala literatura.

dallo Sconer A. U. "Giorgio" comto dal Cap. V. Jerkovich con carico, Zolfo e sicome il Bas^o aperse la via d'aqua si fù costreto a fore il getto.

Na prikazu os2 (Sl. 8) nalazi se bark *Majus* kapetana Listora, kojeg je zahvatio 4. prosinca 1872. jugozapadni vjetar (*vento da Lebecie*). Slika je zavjet Antuna Goljana, najvjerojatnije jednog od članova posade broda. Bark koji je prikazan na slici, spada među velike obalne jedrenjake s tri ili više jarbola.³⁴ Pramčani i velejarbol imaju po dva nastavka i 4 do 5 križnih jedara, od kojih je samo po jedno razapeto, a krmeni jarbol ima jedan nastavak sa sošnim jedrom i gornjačom, koji su spuštjeni. Na dnu slike napisan je sljedeći tekst:

Barck Austriaco Majus Capt. Listor votta fatto da Antonio Goglian il Giorno 4 Dicembre 1872 corendo, con un fortunale in fidde ... ta con vento da Lebecie.

Posljednja slika broda iz 19. st. – j3 (Sl. 9) – prikazuje navu, pravog diva među brodovima kod nas i u svijetu.³⁵ Nava je brod s tri jarbola, na kojemu se nalaze isključivo križna jedra. Brod je širok preko 10 m, a visok oko 6 - 8 m. Posada varira od 15 do 50 ljudi. Nava sa zavjetne slike – *Emilia T.* našla se u opasnosti kod rta Križ (*al capo Crosè*) 22. studenog 1887. Brod je opasno nagnut na desnu stranu, dok ga je posada već napustila i nalazi se u čamcu za spašavanje koji se polagano udaljava, a nekoliko mornara još se nalazi u moru. Na desnoj strani vide se oštre hridi koje su prouzročile havariju. Na gornjem dijelu slike vidljivi su tmurni oblaci koji polagano prekrivaju puni mjesec. U tekstu ispod slike stoji da je to zavjetni dar Antuna Žužula Mihovilovog:

Nave. Emilia T. trovandosi in Pericholo al capo Crosè e per grazia di San Nicholò salvandosi nel di 22 Novembre 1887. Regalo di Antonio Zuzul di Michele.

Posljednje dvije zavjetne slike pripadaju razdoblju prve polovice 20. st. Prva prikazuje kuter *Mariju* – j5 (Sl. 10), a druga braceru Ime Isusovo – s5 (Sl. 11). Obje su potpisane inicijalima *B. P. D.* Kečkemet navodi da su djelo P. Bocanića.³⁶ Međutim, uz malo bolje zapažanje vidljivo je da je njihov autor Bartol Petrić (1899.-1974.), akademski slikar lokalnog podrijetla, koji je dio svoje karijere proveo u Parizu. Njegova *plava* laza, kad se bavi isključivo morskom tematikom, karakteristična je potpisom inicijala. Analogno njegovim slikama *Ribari* i *Ribari krpaju mrežu*,³⁷ ljudi su uvijek prikazani u majicama kratkih rukava, s nedefiniranim izgledom lica, a more, na vrhovima valova, ima karakteristične bijele krijeste.

Kuter *Mariju* nastradao je zbog jakog vjetra u Hvarskom kanalu između

³⁴ M. KOZLIČIĆ, 1993, 200-204.

³⁵ M. KOZLIČIĆ, 1993.

³⁶ D. KEČKEMET, 1989b, 327.

³⁷ LJ. GUDELJ, 1999, slike na stranicama 16 i 22. Dvije slike koje se obrađuju u ovom radu, nisu navedene u katalogu radova ovog slikara koji se ovdje citira. Najvjerojatnije zato što do sada nisu bile pripisane ovom autoru.

Brača i rta Kabal. Na slici brod je već prevrnut preko desnog boka, dok se posada nalazi u moru, a jedan od članova pomaže im da se popnu na pomoćni čamac. Tekst zavjetne slike nalazi se u gornjem lijevom kutu:

Koter "Marija" pod zapovjedništvom Luke Kovačevića i mornara sina Mate kao i mornara Mije Kovačevića Nikole nastradao krcat pijeska uslijed jakog vjetra između Brača i Kabla 11. aprila 1907. Posada čudnovato spašena po zagovoru sv. Nikole.

Druga slika, kao što je gore navedeno, prikazuje braceru Ime Isusovo, koju je zahvatio istočni-sjeveroistočni vjetar (*Grego-levante*) u Bračkom kanalu. Na slici je vidljiva bracera u oluji, s raskidanim jedrom, a na brodu od članova posade vidljiv je samo kormilar. Osim Petrićeva inicijala može se pročitati i datum nastanka zavjetne slike (*17. IX. 930.*). Tekst se nalazi u donjem lijevom kutu iznad inicijala i datuma, a glasi:

Bracera Ime Isusovo pod zapovjedništvom Antuna Dragičevića pok. Jurja dneva 14. septembra 1914. u bračkom kanalu zamutila nas je strašna oluja od 9 - 11 sati jutrom. Od silna vjetra Grego-levante, mora, kiše i grada nismo vidili kraja. Zahvaljujući Bogu i Sv. Nikoli stigli smo sretno u luku Vela Vira. Na uspomenu: Antun Dragičević za sebe i druga.

Iz prethodno prikazanih zavjetnih slika evidentno je da je pomorska tradicija Staroga Grada i cijelog otoka Hvara umjetnički zabilježena. Kao i u ostalim krajevima istočne obale Jadrana snažna je bila tradicija i vrijednost zavjetnog dara koji se prinosio kao zahvala, najčešće Gospi i sv. Nikoli, zbog uslišane molitve u trenutcima smrtne opasnosti. Na slikama iz crkve sv. Nikole u Starome Gradu otoku Hvaru molbe i zavjeti upućivani su sv. Nikoli. Nekoliko slika, mahom one iz sredine 19. st., imaju prikazan lik sveca koji je uslišao molbe pomoraca. U kasnijem vremenu gubi se običaj prikazivanja sveca, premda su slike i dalje zavjet poklonjen njemu što je vidljivo iz popratnog teksta. Tako i dvije Petrićeve slike koje pripadaju 20. st., u tekstu spominju sv. Nikolu kao posrednika u sretnom spašavanju.

Na kraju treba samo istaknuti ikonografske elemente koji crkvu sv. Nikole čine pomorskim svetištem. Prvo, to je titular crkve – sv. Nikola – zaštitnik pomoraca. Na drugom je mjestu činjenica da je crkva bila sjedište ribarske i pomorske bračtovštine istog titulara. Treće, crkva je jednobrodnog oblika pa samim izgledom asocira na trup broda. I na kraju, tu je i nekoliko zavjetnih slika koje pridonose ovoj argumentaciji.

Sl. 1. Pročelje crkve sv. Nikole, Stari Grad, Hvar

Fig. 1. Facade of the St Nicolas church, Stari Grad, Hvar

Sl. 2. Glavni oltar crkve sv. Nikole
Fig. 2. Main altar of the S. Nicolas church

Sl. 3. Peligo Giglio (sign. os1)
Fig. 3. Peligo Giglio (sign. os1)

Sl. 4. Peligo *Il Figlio* (sign. s3)

Fig. 4. *Peligo Il Figlio* (sign. s3)

Sl. 5. Peligo *Illustré* (sign. s4)

Fig. 5. *Peligo Illustré* (sign. s4)

Sl. 6. Sudar peliga *Giulgietta e Romeo* i parobroda *Milano* (sign. oj1)

Fig. 6. Collision of peligo *Giulgietta e Romeo* with steamship *Milano* (sign. oj1)

Sl. 7. Škuner *Giorgio* (sign. oj2)

Fig. 7. Schooner *Giorgio* (sign. oj2)

Sl. 8. Bark *Majus* (sign. os2)
Fig. 8. Barque Majus (sign. os2)

Sl. 9. Nava *Emilia T.* (sign. j3)
Fig. 9. Nava Emilia T. (sign. j3)

Sl. 10. Kuter *Marija* (sign. j5)

Fig. 10. Cutter *Marija* (sign. j5)

Sl. 11. Bracera *Ime Isusovo* (sign. s5)

Fig. 11. Brazzera *Ime Isusovo* (sign. s5)

LITERATURA

BIBLIJA, Zagreb, 1968.

BRAJKOVIĆ, G. - SBUTEGA, B., 1988. - *Gospa od Škrpjela*, Perast.

FRANETOVIĆ, D., 1965. - O pomorstvu Starog Grada i otoka Hvara do prvog svjetskog rata, *Naše more*, 3-4, Dubrovnik, 137-140.

DOMANČIĆ, D., 1961. - Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu, *Arhivska građa otoka Hvara*, 1, Hvar, 7-58.

GRGIĆ, M., 1990. - *Nikola, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 426-427.

GUDELJ, LJ., 1999. - *BARTOL Petrić, akademski slikar i muzejski dokumentarist (1899.-1974.)*, katalog izložbe povodom stote obljetnice rođenja, Split.

ILJIĆ, A., 1953. - Pomorstvo u Starom Gradu na Hvaru, *Pomorstvo*, 9, Split – Rijeka, 376-377.

KEČKEMET, D., 1989a. - Umjetnost i more. More i pomorstvo u svjetskoj likovnoj umjetnosti, *Pomorska enciklopedija*, 8, Zagreb, 312-319.

KEČKEMET, D., 1989b. - Umjetnost i more. More i pomorstvo u umjetnosti naroda na tlu Jugoslavije, *Pomorska enciklopedija*, 8, Zagreb, 319-330.

KISIĆ, A., 1970. - Tipovi brodova na slikama u franjevačkom samostanu u Orebićima XVII – XX st., *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470-1970*, Omiš, 139-147.

KISIĆ, A. - *Ex voto Adriatico: Zavjetne slike hrvatskih pomoraca*, Zagreb, (s.a.).

KOZLIČIĆ, M., 1993. - *Hrvatsko brodogradnja*, Split – Zagreb.

KOZLIČIĆ, M., 1994. - Brodogradnja na zavjetnim darovima pomoraca u crkvi Gospe od Pojišana, *Svetište Gospe od Pojišana*, Split, 59-62.

KOVAČIĆ, J., 1994. - Nekoliko podataka o starogradskim spomenicima, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 34, Split, 357-381.

KUNIČIĆ, P., 1940. - *Sv. Reparata m. Prigodom 50-g. donošenja sv. tijela u Starigrad*, Hvar.

LALOŠEVIĆ, I., 1985-1986. - Crkva Sv. Nikole mornara u Kotoru, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 33-34, Kotor, 91-97.

MONTANI, M., 1960. - Arhiv pomoraca na srebrnim pločicama, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 9, Kotor, 61-78.

PERIČIĆ, Š., 1994. - Juraj Biankini i naše pomorstvo, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36, Zadar, 169-180.

PRIJATELJ, K., 1978. - Due scultori Veneti in legno del seicento in Dalmazia, *Arte Veneta*, 32, Venezia, 309-312.

- PRIJATELJ-PAVIČIĆ, I., 1998. - *Kroz Marijin ružičnjak*, Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, I., 2000. - *U potrazi za hrvatskom kolijevkom*, Split.
- STATUTA et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae, et civitatis et insulae Lesinae, *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium*, pars. I., vol. III., Zagreb, 1882-3.
- ZANINOVIĆ, M., 1995. - Hvar od prapovijesti do dolaska Hrvata, *Otok Hvar*, Zagreb, 139-169.
- ZLOKOVIĆ, I., 1958. - Tragom slikara Ivankovića, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 7, Kotor, 297-302.

Mateo Bratanić: MARITIME ICONOGRAPHY OF THE ST NICHOLAS CHURCH IN STARI GRAD ON THE ISLAND OF HVAR

S u m m a r y

In this paper, the author analyses maritime iconography of the St Nicholas church in Stari Grad on the island of Hvar. Through a number of segments, one can follow factors that enable defining the church as the maritime one. Firstly, titular of the church is the patron of mariners, then, the church is a see of the mariners' and maritime confraternity of St Nicholas and Holy Cross, and, finally, several votive images depicting ships in maritime perils emphasises the specificity of this sacral and maritime object.

Key words: maritime history, maritime iconography, St Nicholas, votive images